

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ Β΄ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ταχ. Δ/ση: Αν. Παπανδρέου 37
Τ.Κ. – Πόλη: 151 80 Μαρούσι
Πληροφορίες: Ν. Παπαθανασόπουλος
Τηλέφωνο: 210-3442173
e-mail: te-ds@minedu.gov.gr

Αποστολή με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο
ΕΞ. ΕΠΕΙΓΟΝ

Μαρούσι, 13-02-2026
Αρ. Πρωτ.: 18022/Θ2

ΠΡΟΣ:
Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους,
Θεματικό Σχηματισμό Υποθέσεων της Ε.Ε. & των
Δικαστηρίων της, του Ε.Δ.Δ.Α. & Δικαστηρίων
της Αλλοδαπής
Υπόψη Παρέδρου ΝΣΚ, κας Σ. Τρεκλή
e-mail: hrgent@nsk.gr

Θέμα: Προσφυγή Ένωσης Αθέων και μία ακόμη προσφυγή κατά Ελλάδα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) – (αρ. προσφ. 19150/20) – ανάρτηση εικόνας του Χριστού στις δικαστικές αίθουσες.

Σχετ.: το με αρ. πρωτ. 103-5388/201153/08-12-2025 έγγραφό σας.

Σε συνέχεια του με αριθμ. πρωτ. 103-5388/201153/08-12-2025 εγγράφου του Θεματικού Σχηματισμού Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης & των Δικαστηρίων της, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Δ.Δ.Α.) & Δικαστηρίων της Αλλοδαπής του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, η Υπηρεσία μας επάγεται τα ακόλουθα:

A. ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Στο πλαίσιο εκδίκασης αιτήσεων ακυρώσεων ενώπιον της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά αποφάσεων του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθοριζόταν το περιεχόμενο του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Πρόγραμμα Σπουδών και προβλεπόταν η αναγραφή του θρησκειώματος στα απολυτήρια των σχολείων και στα αποδεικτικά σπουδών και τα πιστοποιητικά σπουδών του Γυμνασίου και του Λυκείου, οι εδώ προσφεύγοντες «Ένωση Αθέων» κλπ συν. δύο (2) ζήτησαν να αφαιρεθεί κατά τη συνεδρίαση της Ολομέλειας η εικόνα του Χριστού, η οποία ήταν αναρτημένη στην αίθουσα του δικαστηρίου επικαλούμενοι την προστασία του δικαιώματός τους για δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της ίδιας Σύμβασης για την απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, διότι η δίκαιη δίκη προϋποθέτει την αμεροληψία και την ανεξαρτησία του Δικαστηρίου όχι μόνον ως προς το ενδιάθετο φρόνημα των Δικαστών, αλλά και ως προς τα εξωτερικά στοιχεία της επιβαλλόμενης θρησκευτικής ουδετερότητας της αίθουσας εντός της οποίας θα εκδικαστεί η υπόθεσή τους.

Επί του αιτήματός τους η Ολομέλεια (Μείζονος Σύνοψης) του Συμβουλίου της Επικρατείας εξέδωσε την υπ' αριθμ. 71/2019 παρεμπόπτουσα απόφαση με την οποία απέρριψε το αίτημά τους ως νομικά αβάσιμο. Κατά το σκεπτικό της ως άνω απόφασης, η ανάρτηση θρησκευτικών εικόνων ή συμβόλων στις αίθουσες δικαστηρίων όπως και σε άλλα δημόσια κτίρια είναι μια καθιερωμένη πρακτική που ακολουθείται από συστάσεως του ελληνικού κράτους παγίως και κατά τρόπο ομοιόμορφο από όλα τα δικαστήρια. Επίσης, έκρινε ότι «...δεν συντρέχει περίπτωση παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ από μόνη τη διατήρηση, κατά την επίμαχη συνεδρίαση, της παραπάνω μακροχρόνιας πρακτικής, η οποία εμπίπτει κατ' αρχήν στο περιθώριο εκτίμησης του ελληνικού κράτους (πρβλ. την ανωτέρω απόφαση ΕΔΔΑ Μειζ. Συνθ. Lautsi και λοιποί κατά Ιταλίας της 18^{ης} Μαρτίου 2011, Ολομ. 30814/06 σκ. 67-69) ενόψει και της συνταγματικής πρόβλεψης περί επικρατούσας θρησκείας, στον νομοθέτη δε εναπόκειται να αποφασίσει εάν θα διακόψει κατά τρόπο γενικό και ενιαίο, τη μακροχρόνια πρακτική που ακολουθείται εθιμικά. ...».

Κατά της υπ' αριθμ. 71/2019 παρεμπόπτουσας απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας στρέφεται η με αριθμ. 19150/20 κρινόμενη προσφυγή του σωματίου με την επωνυμία «ΕΝΩΣΗ ΑΘΕΩΝ» νομίμως εκπροσωπούμενου και της Μαρίας Τατιάνας Ραπακούλια ενώπιον του ΕΔΔΑ, η οποία (προσφυγή) πρέπει να απορριφθεί ως νομικά και ουσιαστικά αβάσιμη στο σύνολό της για όλους τους λόγους που αναλυτικά εκτίθενται κατωτέρω.

B. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Σύμφωνα με το **άρθρο 6 της ΕΣΔΑ** που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256) προβλέπεται ότι: « Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως, ... υπό ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. 2. ...».

Σύμφωνα με το **άρθρο 9 παρ. 1** «Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, διά της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών».

Σύμφωνα με το **άρθρο 14** προβλέπεται ότι: «Η χρήσις των αναγνωριζόμενων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως».

Σύμφωνα με το **άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος** «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη

Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928.».

Σύμφωνα με το **άρθρο 13 του Συντάγματος** ισχύει ότι: «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους. 5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.».

Γ. ΕΠΙ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ

Πρέπει να καταστεί σαφές ότι το άρθρο 3 του ισχύοντος Συντάγματος αποτελεί το κύριο κανονιστικό θεμέλιο των σχέσεων της Πολιτείας με την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού αλλά και της θέσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ελληνική επικράτεια. Μία από τις θεμελιώδεις αρχές που προκύπτει από αυτό είναι ότι το ορθόδοξο δόγμα συνιστά την επικρατούσα θρησκεία, η οποία δεν αποτελεί καινοτομία του ισχύοντος Συντάγματος αλλά συναντάται σε όλα τα προϊσχύσαντα Συντάγματα, περιλαμβανομένων των Σ.1844, Σ. 1864 και Σ. 1952. Οι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας ρυθμίζονται από το σύστημα της νόμου κρατούσης Πολιτείας. Σε αυτό το σύστημα η Πολιτεία επεμβαίνει και κρατεί στα εκκλησιαστικά ζητήματα αλλά μέσω της θέσπισης νόμων. Η δε επέμβαση αφορά αποκλειστικά στα εξωτερικά, διοικητικά ζητήματα και όχι στα πνευματικά/ δογματικά/ εσωτερικά ζητήματα της Εκκλησίας (sacra interna). Καθιερώνεται το απαραβίαστο της θρησκευτικής ελευθερίας και η εποπτεία της Πολιτείας επί άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων που δρουν στην Ελληνική επικράτεια. Ο όρος «κρατούσα» απηχεί το διαπιστωτικό γεγονός ότι η ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία είναι η πληθυσμιακά επικρατούσα στην ελληνική επικράτεια, είναι αυτή που πρεσβεύει η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αναγνωρίσει ότι η αναφορά στη θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως επικρατούσας συναρτάται με τον καίριο ρόλο της Εκκλησίας στην ιστορική πορεία του ελληνισμού, ενώ αποτελεί και διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι τη θρησκεία αυτή πρεσβεύει η πλειονότητα του ελληνικού λαού. Η αναφορά αυτή δεν στερείται και κανονιστικών συνεπειών, όπως η καθιέρωση χριστιανικών εορτών ως υποχρεωτικών αργιών.

Έτι περαιτέρω, το Σύνταγμα με την παρ. 1 του άρθρου 13 κατοχυρώνει την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης διαχωρίζοντας την όμως από τη συνταγματική διάταξη περί επικρατούσας θρησκείας. Η θρησκευτική ελευθερία, η οποία περιλαμβάνει τόσο το δικαίωμα στη θρησκευτική συνείδηση, όσο και το δικαίωμα στη θρησκευτική λατρεία διακρίνεται από την έννοια της ανεξιθρησκείας, η οποία χαρακτηρίζεται από την ανοχή ή αδιαφορία της πολιτείας για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των πολιτών της ή εκείνων των πολιτών που δεν ανήκουν στην επικρατούσα θρησκεία. Το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία ως θεμελιώδες δικαίωμα συνιστά αξίωση και δικαίωμα έναντι του κράτους. Το κράτος δεν έχει τη δυνατότητα να υποχρεώσει τους κατοίκους της επικράτειας του να προσαρμόσουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους με αυτές της πλειοψηφίας ή να προκαθορίσει ένα θρησκευτικό πρότυπο που πρέπει να τηρείται από τους πολίτες. Η κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας συνεπάγεται επομένως την αναγνώριση όχι μόνο των αρνητικών πτυχών του δικαιώματος αλλά και των θετικών υποχρεώσεων της πολιτείας να διασφαλίζει την αναγνώριση και προστασία του δικαιώματος. Φορέας δε του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας είναι κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως εάν είναι Έλληνας πολίτης ή αλλοδαπός.

Επιπροσθέτως, το άρθρο 13 του Συντάγματος δεν είναι διατυπωμένο όπως το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Παρά ταύτα, το άρθρο 9 είναι οδηγός για την ερμηνεία του άρθρου 13 του Συντάγματος. Το δικαίωμα σκέψης, συνείδησης και θρησκείας περιλαμβάνει την ελευθερία μεταβολής του θρησκευόμενου ή των πεποιθήσεων, καθώς και της ελευθερίας της εκδήλωσης του θρησκευόμενου ή των πεποιθήσεων είτε δημόσια είτε ιδιωτικά, της λατρείας, της διδασκαλίας, της ενάσκησης και της παρακολούθησης θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. Η ελευθερία εκδήλωσης του θρησκευόμενου ή των πεποιθήσεων υπόκειται σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 9 ΕΣΔΑ μόνο στους περιορισμούς που προβλέπονται από τον νόμο και είναι αναγκαίοι σε μία δημοκρατική κοινωνία για την προστασία της δημόσιας τάξης, ασφάλειας, της υγείας ή των ηθών ή για την προστασία των δικαιωμάτων των ελευθερίων των άλλων. Κατά συνέπεια, περιορισμοί στην άσκηση του εν λόγω δικαιώματος είναι ανεκτοί μόνον εφόσον: (α) στηρίζονται σε νόμο, (β) είναι αναγκαίοι για έναν θεμιτό σκοπό που προβλέπεται ρητά στο άρθρο 9 ΕΣΔΑ και (γ) είναι αναγκαίοι σε μία δημοκρατική κοινωνία βάσει της αρχής της αναλογικότητας. Το άρθρο 13 του Συντάγματος προβλέπει ότι η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης εν στενή έννοια είναι πρωτίστως θέμα ιδιωτικής συνείδησης και περιλαμβάνει το δικαίωμα να πρεσβεύει κάποιος οποιαδήποτε θρησκεία θέλει αλλά και το δικαίωμα να μην πρεσβεύει, δηλαδή να είναι άθρησκος ή άθεος. Επίσης περιλαμβάνει το δικαίωμα οποιουδήποτε προσώπου να μεταβάλει ανά πάσα στιγμή τη θρησκεία ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του με άλλες ή και να γίνει άθεος. Η θρησκευτική συνείδηση ως θέμα ιδιωτικό είναι απαραβίαστη και ανεπίδεκτη περιορισμών εφόσον δεν νοείται κρατική παρέμβαση επί των μύχων σκέψεων του προσώπου. Αντιθέτως, η εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων υπόκειται εκ των πραγμάτων σε περιορισμούς. Αν εκδηλώνεται η πίστη κατά

τρόπο που προσκρούει στη δημόσια τάξη αλλά και στους περιορισμούς που εξετέθησαν αναλυτικά ανωτέρω, τότε αυτή δεν είναι απαραβίαστη.

Ειδικότερα, στην υπό κρίση προσφυγή οι προσφεύγοντες παραπονούνται ότι δήθεν παραβιάζεται το δικαίωμά τους στη δίκαιη δίκη ώστε να κριθούν οι αιτήσεις ακυρώσεως ενώπιον της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας από αμερόληπτο δικαστήριο όσο και το άρθρο 14 ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης διακρίσεων λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων δεδομένου ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε το αίτημά τους περί αφαίρεσης της εικόνας του Χριστού από την αίθουσα συνεδριάσεως της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να καταστεί σαφές ότι οι δικαστές καλούνται να εφαρμόσουν το δίκαιο, ήτοι ένα σύνολο κανόνων οι οποίοι αποτελούν μια γενικού χαρακτήρα γλωσσική πρόταση και η αιτιολόγηση της δικανικής κρίσης τελείται μέσω ενός απαγωγικού συλλογισμού με τη μετάβαση από το γενικό στο ειδικό εφαρμοζόμενου του θεσπισμένου κανόνα δικαίου ώστε να εξαχθούν οι έννομες συνέπειες τις οποίες ο νομοθέτης ήθελε να θέσει επί πλήρωσης ορισμένου πραγματικού. Οι λόγοι που οι δικαστές αιτιολογούν τις κρίσεις τους ερείδονται στο δίκαιο και η θεμελίωση των δικανικών κρίσεων έχει πάντοτε χαρακτήρα επιχειρηματολογικό και όχι λογικό. Οι δε δικαστικές αποφάσεις εκδίδονται στο όνομα του ελληνικού λαού και όχι υπέρ του Χριστού ή της Ανατολικής Ορθόδοξου του Χριστού Εκκλησίας. Από κανένα στοιχείο της δικογραφίας και από κανένα ισχυρισμό των εδώ προσφευγόντων δεν προκύπτει ότι οι δικαστές αποφάσισαν εν προκειμένω αλλά και αποφασίζουν εν γένει βάσει των εικόνων και των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους, δεν αποδεικνύεται ότι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι -ή χριστιανοί άλλου δόγματος- και επειδή είναι χριστιανοί ορθόδοξοι -ή χριστιανοί άλλου δόγματος- έκριναν μεροληπτικά και εις βάρος των προσφευγόντων και των ατομικών δικαιωμάτων τους με αποτέλεσμα να παραβιάζεται το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη από αμερόληπτο δικαστήριο {άρθρο 6 ΕΣΔΑ}.

Πράγματι, η αρχή της αμεροληψίας του δικαστή συνιστά θεμέλιο της δίκαιης δίκης και αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη κράτους δικαίου. Ως τέτοια, δεν συνδέεται μόνο με την προσωπική ηθική στάση του δικαστικού λειτουργού, αλλά και με τη θεσμική εγγύηση αμερόληπτης και ανεξάρτητης κρίσης από κάθε μορφή εξωτερικής ή εσωτερικής επήρειας. Το Σύνταγμα της Ελλάδας, στο άρθρο 87 παρ. 1, κατοχυρώνει την ανεξαρτησία των δικαστών, ενώ το άρθρο 20 παρ. 1 εγγυάται το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια και την παροχή έννομης προστασίας. Σε διεθνές επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και ιδίως το άρθρο 6 παρ. 1, θεμελιώνει την απαίτηση για δίκαιη δίκη ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου (ΕΔΔΑ, *Delcourt v. Belgium*, 1970). Η αρχή αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πεδίο της ποινικής δίκης, όπου η κρίση του δικαστηρίου δύναται να επιφέρει σοβαρές κυρώσεις για την προσωπική ελευθερία και την υπόληψη του κατηγορουμένου. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποσαφηνίσει το περιεχόμενο της αρχής, εισάγοντας τη διάκριση μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής αμεροληψίας. Υποκειμενική αμεροληψία υφίσταται όταν ο δικαστής δεν έχει εσωτερική προδιάθεση υπέρ ή κατά κάποιου διαδίκου.

Η αντικειμενική αμεροληψία, ωστόσο, συνδέεται με την εντύπωση που δημιουργείται στον μέσο παρατηρητή ότι ο δικαστής δύναται να κρίνει ανεπηρέαστα, ακόμη και εάν δεν υπάρχει προσωπική μεροληψία. Το Δικαστήριο, σε υποθέσεις όπως *Piersack v. Belgium* (1982) και *Hauschildt v. Denmark* (1989), επισήμανε ότι «η δικαιοσύνη όχι μόνο πρέπει να απονέμεται, αλλά και να φαίνεται ότι απονέμεται».

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Συμβούλιο της Επικρατείας ορθώς έκρινε ότι «... η περιεχόμενη στο άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος αναφορά ότι «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού» αποτελεί διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι η θρησκεία αυτή πρεσβεύει η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ενώ δεν στερείται η αναφορά αυτή και ορισμένων κανονιστικών συνεπειών, όπως είναι η καθιέρωση χριστιανικών εορτών ως υποχρεωτικών αργιών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα (πρβλ. ΣτΕ Ολομ660, 926/2018, 100/2017). Τέτοια ημέρα υποχρεωτικής αργίας έχει θεσπισθεί και για τις δικαστικές υπηρεσίες και τα δικαστήρια ολόκληρης της χώρας, συγκεκριμένα δε έχει ορισθεί ως ημέρα της Δικαιοσύνης και ως ημέρα υποχρεωτικής αργίας η 3^η Οκτωβρίου, κατά την οποία εορτάζεται η μνήμη του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου (άρθρο 25 του ν. 1941/1991, Α'41). Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθούνται εθιμικά ορισμένες πρακτικές σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση. ...» (σκέψη 5, 71/2019 ΟλομΣτΕ).

Το Σύνταγμα αναγνωρίζει τη θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης του Χριστού Εκκλησίας ως την επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα και το Κράτος δεσμεύεται να την προστατεύει ως αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας του ελληνικού λαού αλλά και ως παράδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας. Και τούτο δεν είναι μόνο ένα συνταγματικά κατοχυρωμένο κεκτημένο και δεν βασίζεται αποκλειστικά στο ποσοστό των ορθόδοξων χριστιανών επί του ελληνικού πληθυσμού. Αλλά είναι αποτέλεσμα πολλών αιώνων ιστορίας του ελληνικού έθνους και του ελληνικού πολιτισμού και η ελληνορθόδοξη πίστη και παράδοση έχει εμπεδωθεί ως αδιάσπαστη υπαρξιακή οντότητα.

Πιο συγκεκριμένα, η σύνδεση του Ελληνισμού με τον Χριστιανισμό είναι βαθιά, οργανική και ιστορικά θεμελιωμένη, δημιουργώντας ένα νέο πολιτισμικό μέγεθος το οποίο συνδυάζει την ορθόδοξη πίστη και παράδοση με την ελληνική γλώσσα και πνευματικότητα και αποτελεί τον πυρήνα της ταυτότητας των Ελλήνων επηρεάζοντας την τέχνη, τα ήθη, τα έθιμα και την παιδεία χωρίς ταυτόχρονα να αποκλείει επ' ουδενί οποιονδήποτε δεν ασπάζεται τον Χριστιανισμό και ειδικότερα την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Πρόκειται για μια δημιουργική συνάντηση δύο κόσμων, όπου το αρχαιοελληνικό πνεύμα και η ελληνική γλώσσα λειτούργησαν ως "όχημα" για τη διάδοση και την έκφραση της χριστιανικής πίστης. Ο μεσαιωνικός και νεότερος ελληνικός πολιτισμός στηρίχτηκε σε δύο βασικές συνιστώσες: (α) στην αρχαία ελληνική σκέψη και γραμματεία και (β) στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη και παράδοση. Η ελληνιστική κοινή είναι η γλώσσα των Ευαγγελίων αλλά και των Πατέρων του Χριστιανισμού και συνέβαλε καθοριστικά στη μετάδοση και εξάπλωση του Χριστιανισμού και. Σημειώνεται δε ότι η

ελληνική γλώσσα έχει ιδιαίτερη θέση και στον ιουδαϊσμό εξαιτίας της μετάφρασης της Παλαιάς Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα (Ο'). Χωρίς την γνώση της ελληνιστικής κοινής είναι αδύνατη η μελέτη των πρωτότυπων κειμένων των Ευαγγελίων και των Πατέρων του Χριστιανισμού.

Άλλωστε η αδιάσπαστη συνέχεια του Ελληνισμού και η συνεχής χρήση της ελληνικής γλώσσας από το έτος 2.000 προ Χριστού έως σήμερα δεν θα ήταν δυνατή κατά τους σκοτεινούς αιώνες της Τουρκοκρατίας και της Λατινοκρατίας χωρίς τον ενοποιητικό ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η ελληνική παράδοση ταυτίστηκαν, διατηρώντας την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, καθώς η πίστη συνδέθηκε με τη γλώσσα και τα έθιμα, ενώ ο ρόλος και η συμβολή της Εκκλησίας υπήρξαν καθοριστικοί για τη Μεγάλη Επανάσταση των υπόδουλων Ελλήνων καθώς για τη μετάδοση του μηνύματος της Απελευθέρωσης. Ο Χριστιανισμός ενσωμάτωσε, "βάπτισε" και μεταμόρφωσε πολλά στοιχεία της αρχαίας λαϊκής παράδοσης, δίνοντάς τους νέο, χριστιανικό νόημα. Η βυζαντινή τέχνη, οι αγιογραφίες, η αρχιτεκτονική των ναών (ρυθμοί) και η βυζαντινή μουσική είναι ο απόλυτος συγκερασμός ελληνικής αισθητικής και χριστιανικού περιεχομένου. Η ελληνική παράδοση δεν είναι μόνο αρχαιοελληνική ή μόνο χριστιανική, αλλά μια ενιαία Ελληνορθόδοξη παράδοση, όπου ο Χριστιανισμός βρήκε στην Ελλάδα γόνιμο έδαφος για να εξαπλωθεί, και ο Ελληνισμός βρήκε στον Χριστιανισμό μια οικουμενική διάσταση.

Κανείς δεν δικαιούται να ξεχάσει ότι οι Έλληνες Χριστιανοί Ορθόδοξοι υπήρξαν θύματα της γενοκτονίας της περιόδου 1914-1922 ακριβώς γιατί ήταν Έλληνες Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Οι επιζώντες που διασώθηκαν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα έφεραν πάντοτε μαζί τους τις εικόνες από τις εκκλησίες τους. Κατά την τουρκική εισβολή και κατοχή του 37% της Κύπρου υπάρχουν μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες οι Τούρκοι χάριζαν ζωές Ελλήνων σε περίπτωση που γίνονταν μουσουλμάνοι και απαρνούσαν τις εικόνες. Συνεπώς οι εικόνες που αποτέλεσαν πάντοτε το πρώτο υλικό σημείο καταστροφής κατά την περίοδο της δουλείας και της γενοκτονίας των Ελλήνων από τους Τούρκους που ακολουθούν μian ανεικονική θρησκεία, συνδέονται βαθύτατα και αδιάρρηκτα με τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας, του ελληνικού πολιτισμού και των ελληνικών εθίμων.

Το θέμα των εικόνων ως θρησκευτικών συμβόλων στον Χριστιανισμό και ιδιαίτερα στον ελληνικό κόσμο είναι κεφαλαιώδους σημασίας όπως προκύπτει εξάλλου και από το γεγονός της εικονομαχίας που ταλάνισε επί έναν αιώνα την Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία καθιέρωσε το έτος 843 να εορτάζεται κάθε πρώτη Κυριακή της Μεγάλης Τεσσαροκοστής η επέτειος της αναστήλωσης των εικόνων. Η Κυριακή της Ορθοδοξίας (όπως ονομάζεται η συγκεκριμένη εορτή) το έτος 2026 συμπληρώνει 1.183 χρόνια κατά τα οποία εορτάζεται ανελλιπώς. Η πολιτισμική σημασία της αναστήλωσης των εικόνων είναι ένα ταυτοτικό ζήτημα για τον ελληνικό πολιτισμό καθώς σήμαινε την κατίσχυση της ελληνικής κοσμοαντίληψης (η οποία είναι κρίσιμη συνιστώσα της ευρωπαϊκής συνείδησης και ταυτότητας) έναντι της ανεικονικής Ανατολής.

Επομένως, η καθαίρεση των εικόνων αποτελεί μια πράξη η οποία δεν έχει καμία σχέση με την υπεράσπιση της θρησκευτικής ελευθερίας ή της δίκαιης δίκης αλλά στρέφεται ευθέως κατά της ιστορίας και της ταυτότητας του Ελληνισμού και του ελληνικού πολιτισμού, αγνοεί επιδεικτικά την πολιτισμική σημασία των εικόνων και επιδεικνύει ασυγχώρητη ασέβεια ιδίως προς τα θύματα της γενοκτονίας της περιόδου 1915-1922.

Επιπλέον η καθαίρεση των εικόνων θα δημιουργήσει κλίμα διχασμού μεταξύ του ελληνικού λαού ενώ είναι βέβαιο ότι θα προκαλέσει ευρύτερες συγκρούσεις καθώς εάν γίνει δεκτό ότι η εικόνα του Χριστού από μόνη την ύπαρξή της συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας ή της αρχής της δίκαιης δίκης και της αμεροληψίας των δικαστών αναπόφευκτα θα τεθούν και άλλα ζητήματα όπως πχ η ύπαρξη του Σταυρού στην ελληνική σημαία. Εάν γίνει δεκτό ότι η ύπαρξη της εικόνας του Χριστού στα δικαστήρια από μόνη την ύπαρξή της παραβιάζει την θρησκευτική ελευθερία ή την αρχή της δίκαιης δίκης και της αμεροληψίας των δικαστών τότε, γιατί να μην θεωρηθεί με την ίδια ακριβώς συλλογιστική ότι και η ύπαρξη του Σταυρού (που είναι το κύριο σύμβολο του Χριστιανισμού) στην ελληνική σημαία και στο εθνόσημο δεν συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας ή της αρχής της δίκαιης δίκης και της αμεροληψίας των δικαστών (ιδιαίτερα αφού η ελληνική σημαία βρίσκεται σε κάθε δημόσιο κτίριο συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων ενώ το εθνόσημο αποτελεί το κεντρικό όλων των σφραγίδων του κράτους).

Πέραν των ανωτέρω, στο πλαίσιο αντίκρουσης των προβαλλόμενων λόγων των προσφευγόντων και προς επίρρωση του ισχυρισμού μας περί απορρίψεως της κρινόμενης προσφυγής ως νομικά και ουσιαστικά αβάσιμης, πρέπει να ληφθεί υπόψη και το σκεπτικό της υπόθεσης *Lautsi vs Ιταλικής Δημοκρατίας*, ΕΔΔΑ. Ο αιτών ισχυρίστηκε ότι η εικόνα του Εσταυρωμένου στις αίθουσες διδασκαλίας παραβιάζει το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου 1 και το άρθρο 9 που κατοχυρώνει το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία. Οι θέσεις του έγιναν αποδεκτές από το 2^ο τμήμα ΕΔΔΑ. Μετά από έφεση όμως της ιταλικής κυβέρνησης, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης ΕΔΔΑ ανέτρεψε την πρωτοβάθμια απόφαση και έκρινε ότι αν και ο Εσταυρωμένος αναμφίβολα αναφερόταν στη χριστιανική θρησκεία, εν τούτοις κάτι τέτοιο δεν θα συνεπαγόταν και απόπειρα αθέμιτης κατήχησης. Το ΕΔΔΑ στο σκεπτικό του δέχθηκε ότι η διαιώνιση μιας παράδοσης δεν συνιστούσε από μόνη της επαρκή λόγο για την παραβίαση των υποχρεώσεων που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ. Το γεγονός ότι η ιταλική κυβέρνηση είχε επιλέξει να προσδώσει μεγαλύτερο ρόλο στο σχολικό περιβάλλον, σε ένα σύμβολο της επικρατούσας θρησκείας του πληθυσμού, δεν συνιστούσε από μόνο του παράβαση των δικαιωμάτων του αιτούντα. Έγινε δεκτό, λοιπόν, ότι ο Εσταυρωμένος ήταν παθητικό σύμβολο και δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι η επίδρασή του στους μαθητές ήταν αντίστοιχη της διδασκαλίας ή της συμμετοχής σε θρησκευτικές δραστηριότητες. Δεν υπήρχε απόδειξη ότι ο Εσταυρωμένος στις αίθουσες διδασκαλίας μπορούσε να επηρεάσει τους μαθητές ή ότι η ιταλική κυβέρνηση είχε ενεργήσει κατά τρόπο που να διακρίνει δυσμενώς έναντι των μη Χριστιανών μαθητών. Δοθέντος δε ότι δεν υπάρχει ευρωπαϊκή συναίνεση επί του συγκεκριμένου θέματος και την ευρεία διακριτική ευχέρεια που απολάμβανε η ιταλική κυβέρνηση ως προς την άσκηση των

αρμοδιοτήτων της σε θέματα εκπαίδευσης, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι τα δικαιώματα του αιτούντα δεν είχαν παραβιαστεί (*Lautsi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ 18.03.2011*).

Το δικαίωμα για σεβασμό στη θρησκευτική ελευθερία δεν πρέπει να παραβιάζει το δικαίωμα της κοινότητας να διαφυλάσσει και να μεταδίδει τον πολιτισμό της. Είναι ζήτημα διατήρησης μιας παράδοσης αιώνων. Η εικόνα του Χριστού αποτελεί θρησκευτικό σύμβολο, έκφραση του Χριστιανικού πολιτισμού καθώς και μέρος τόσο της ελληνικής παράδοσης όσο και της παγκόσμιας κληρονομιάς ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Το Δικαστήριο πρέπει να αναγνωρίζει, να προστατεύει τις εθνικές παραδόσεις και το επικρατούν λαϊκό αίσθημα και να επιτρέπει σε κάθε Κράτος να διατηρεί ισορροπία μεταξύ αντιτιθέμενων συμφερόντων. Πρέπει να σέβεται τις συνταγματικές παραδόσεις και τις αρχές που αφορούν στις σχέσεις μεταξύ του Κράτους και των θρησκειών. Η αφαίρεση της θρησκευτικής εικόνας του Χριστού θα ισοδυναμούσε με «κατάχρηση της θέσης των μειονοτήτων» και θα ερχόταν σε αντίθεση με το καθήκον του Κράτους να βοηθά τα άτομα να ικανοποιούν τις θρησκευτικές ανάγκες τους.

Το Κράτος δεν πρέπει να αποστερεί μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας και κληρονομιάς του μόνο και μόνο επειδή αυτή η ταυτότητα έχει θρησκευτική προέλευση. Έχει την ευθύνη να διασφαλίζει κατά τρόπο δίκαιο και αμερόληπτο, ανεξάρτητο και ουδέτερο την άσκηση των διαφόρων θρησκειών, δογμάτων και πεποιθήσεων. Ο ρόλος του είναι να συμβάλει στη διατήρηση της δημόσιας τάξης, της θρησκευτικής αρμονίας και της ανοχής σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν είναι συνταγματικό δικαστήριο και έχει αποδείξει μέσα από τις αποφάσεις του ότι σέβεται την αρχή της επικουρικότητας και αναγνωρίζει ένα ιδιαίτερα ευρύ περιθώριο εκτιμήσεων προς όφελος των Συμβαλλομένων Κρατών, όχι μόνο όσον αφορά στη σχέση μεταξύ Κράτους και θρησκείας αλλά και όταν ασκούν τα καθήκοντά τους στον τομέα της εκπαίδευσης, της διδασκαλίας, της δικαιοσύνης κ.ο.κ. Ένα κράτος το οποίο, για λόγους που απορρέουν από την παράδοση ή την ιστορία του, αποδίδει μια μορφή δίκαιης αναγνώρισης της ιδιαίτερης προσφοράς μίας συγκεκριμένης θρησκείας στην διαμόρφωση της εθνικής του ταυτότητας δεν υπερβαίνει το εν λόγω περιθώριο. Ως εκ τούτου η ανάρτηση θρησκευτικών συμβόλων σε δημόσια κτίρια δεν έρχεται σε αντίθεση με τη Συνθήκη (ΕΣΔΑ) και η παρουσία τους σε δημόσιο χώρο δεν πρέπει να θεωρείται ως μία μορφή κατήχησης αλλά ως έκφραση μιας πολιτιστικής ενότητας και ταυτότητας. Υπό αυτή την εκδοχή τα θρησκευτικά σύμβολα, όπως η εικόνα του Χριστού έχουν μια παραδοσιακή διάσταση, αποτελούν μέρος της κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας του Κράτους, η οποία έχει καθιερωθεί κατά τρόπο εθιμικό, ομοιόμορφο και ενιαίο με το πέρασμα των χρόνων. Και για τους λόγους αυτούς δεν πρέπει να αφαιρεθούν.

Ειδικότερα, το παράπονο των προσφευγόντων για μη τήρηση των εξωτερικών στοιχείων αμεροληψίας αφορά τη διάταξη της δικαστικής αίθουσας και όχι στους δικαστές *per se*, την εξωτερική και εσωτερική στάση ουδετερότητας και αμεροληψίας των οποίων δεν αμφισβητούν οι εδώ

προσφεύγοντες, επομένως δεν στοιχειοθετεί καμία βλάβη των εννόμων συμφερόντων ή διάκριση σε βάρος τους. Επιπλέον σε καμία από τις 3 υποθέσεις κατά την εκδίκαση των οποίων ζήτησε αφαίρεση της εικόνας του Χριστού το προσφεύγον δεν ηττήθηκε : στην υπόθεση που αφορά την προσφυγή με αρ. 19150/2020, εκδόθηκε η απόφαση ΣτΕ 1752/2019 που δεν εισήλθε στην ουσία της υπόθεσης και κήρυξε καταργημένη τη δίκη, επειδή οι Υπουργικές Αποφάσεις που προσέβαλε το σωματείο ακυρώθηκαν με άλλες αποφάσεις του ΣτΕ, ενώ στις άλλες 2 δίκες, που αφορά η προσφυγή με αρ. 11122/25, οι 2 αιτήσεις ακυρώσεως του προσφεύγοντος σωματείου έγιναν δεκτές με τις αποφάσεις ΣτΕ 1759/2019 και ΣτΕ 1760/2019. Συνεπώς, δεν επιβεβαιώνεται ούτε και επικαλείται το προσφεύγον σωματείο την πρόκληση οποιασδήποτε βλάβης του από την παρουσία της χριστιανικής εικόνας στη δικαστική αίθουσα.

Το προσφεύγον σωματείο δεν ζήτησε να αποσυρθεί η εικόνα του Χριστού από τη δικαστική αίθουσα της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας στις 10.3.2023 όταν εκδικαζόταν άλλη (με αρ. Ε2103/2022) αίτηση ακυρώσεως του σωματείου ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, με αντίδικο το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και παρεμβαίνουσες την Εκκλησία της Ελλάδος και την Εκκλησία της Κρήτης, επί της οποίας εκδόθηκε η με αριθμ. 1562/2023 απόφαση [ΣτΕ Ολομ.](#), που επίσης αφορούσε το μάθημα των θρησκευτικών και ειδικότερα τη διαδικασία απαλλαγής από αυτό των μαθητών που είχαν λόγους θρησκευτικής συνείδησης.

Σημειώνεται εξ άλλου ότι η παρουσία χριστιανικών συμβόλων που προσδιορίζουν την χριστιανική κληρονομιά του Ελληνικού Κράτους, όπως η εικόνα του Χριστού, φαίνεται να ενοχλεί επιλεκτικά το προσφεύγον σωματείο, γεγονός που δεν καθιστά σοβαρή και γνήσια την επίκληση βλάβης των εννόμων συμφερόντων του λόγω δήθεν έλλειψης εξωτερικής αμεροληψίας του δικαστηρίου. Για παράδειγμα η επίμαχη αίτηση ακυρώσεως με αρ. 2355/2017 του σωματείου επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση ΣτΕ 1752/2019 (και αφορά η προσφυγή με αρ. 19150/20200, τα υπομνήματα του σωματείου που κατατέθηκαν στις 27.4.2018 και 5.10.2018 στο ΣτΕ και αφορούσαν την ίδια υπόθεση, όπως και η από 17.9.2018 έκθεση - εισήγηση της Συμβούλου Π. Μπραϊμη για την ίδια υπόθεση, η από 31.8.2017 πράξη ορισμού δικασίμου και εισηγήτριας που εξέδωσε ο Πρόεδρος του ΣτΕ για την ανωτέρω υπόθεση, ήταν έγγραφα της δίκης που σφραγίσθηκαν από το δικαστήριο με την επίσημη κυκλική σφραγίδα του, η οποία φέρει στο κέντρο της λευκό χριστιανικό σταυρό και περιμετρικά την ένδειξη «Συμβούλιο της Επικρατείας». Δεν είναι κατανοητό, αφού το προσφεύγον σωματείο θεωρεί πως αίρεται η εξωτερική εικόνα αμεροληψίας του δικαστηρίου από την παρουσία χριστιανικής εικόνας στη δικαστική αίθουσα, γιατί δεν θεώρησε πολύ νωρίτερα ότι αιρόταν η εν λόγω εξωτερική εικόνα αμεροληψίας, λόγω της επανειλημμένης χρήσης της δικαστικής σφραγίδας που φέρει τον χριστιανικό σταυρό επί των δικογράφων του σωματείου και επί των διαδικαστικών εγγράφων του δικαστηρίου που αφορούσαν την συγκεκριμένη δίκη. Τυχόν αντεπιχείρημα ότι πρόκειται περί εθνοσήμου δεν ευσταθεί, διότι δεν παύει να περιέχει τον χριστιανικό σταυρό, και αν αποτελούσε πράγματι ένδειξη προτίμησης ή μεροληψίας, θα μπορούσε να μην υπάρχει στην δικαστική σφραγίδα.

Στην πραγματικότητα είτε το Κράτος επιλέγει να επιτρέψει είτε να απαγορεύει την παρουσία της εικόνας του Χριστού στις αίθουσες δικαστηρίων το σημαντικό, κρίσιμο και καθοριστικό στοιχείο είναι ο βαθμός στον οποίο αυτό το θρησκευτικό σύμβολο επηρεάζει τη δικανική κρίση των Δικαστών, που πρέπει να είναι δίκαιοι, αμερόληπτοι, ουδέτεροι και ανεξάρτητοι. Το δε βάρος απόδειξης περί παραβίασης του δικαιώματος της δίκαιης δίκης πρέπει να παραμένει στο άτομο και το Δικαστήριο πρέπει να παρεμβαίνει μόνον σε αποδεδειγμένα ακραίες περιπτώσεις. Εν προκειμένω «... οι προσφεύγοντες δεν επικαλούνται ούτε αποδεικνύουν βλάβη που τυχόν υφίστανται από την τήρηση της παραπάνω πρακτικής, όπως λόγου χάριν επιρροή της εικόνας του Χριστού ως θρησκευτικού συμβόλου στο φρόνημα των μελών της συνθέσεως που θα εκδικάσει την υπόθεσή τους ή στην άσκηση των δικαιωμάτων τους στο ακροατήριο ή στον τρόπο διεξαγωγής της διαδικασίας, ούτε άλλωστε επικαλούνται ότι η διενέργεια διαδικαστικών πράξεων σε δικαστικές αίθουσες με αναρτημένα θρησκευτικά σύμβολα έχει επιδράσει κατά τρόπο αντίθετο προς τη δικαστική αμεροληψία, στο περιεχόμενο ίδιο ή παρεμφερές με αυτό των προαναφερομένων αιτήσεων ακυρώσεως (πρβλ. ΕΔΔΑ αποφάσεις Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδος της 3^{ης} Ιουλίου 2010, 42837/06 κλπ, σκ. 55-56, και της 3^{ης} Νοεμβρίου 2011, 34207/08 κλπ, σκ. 37-38, ΣτΕ 2980/2013)...» (σκέψη 5, 71/2019 ΟλομΣτΕ). Ενώ πληθώρα (ενδεικτικά: 721/1969, 2105/1975 ΟλομΣτΕ, 2171/2021 Τμήμα Δ' ΣτΕ, 493/1997 Τμήμα Δ' ΣτΕ, 660/2018 ΟλομΣτΕ, 926/2018 ΟλομΣτΕ, 4482/1995 Τμήμα Δ' ΣτΕ) είναι οι δικαστικές αποφάσεις του Συμβουλίου τη Επικρατείας που δέχονται ως νομικά βάσιμες αιτήσεις ακυρώσεως διαδίκων που δεν είναι πιστοί της Ανατολικής του Χριστού Ορθόδοξης Εκκλησίας, είτε είναι Γνήσιο Ορθόδοξοι Χριστιανοί είτε Χριστιανοί άλλου δόγματος, είτε είναι ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι καίτοι η εικόνα του Χριστού είναι αναρτημένη στη αίθουσα του δικάζοντος δικαστηρίου χωρίς τούτο να ασκεί επιρροή στη δικανική κρίση των δικαστών με απόλυτη δικαστική ουδετερότητα και αμεροληψία στο πλαίσιο άσκησης των δικαστικών καθηκόντων τους για τη δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης.

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Πράγματι, το Κράτος δεν πρέπει να αδιαφορεί για τις θρησκείες, πρέπει μεταξύ άλλων να εγγυάται την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας και να διασφαλίζει το δικαίωμα για δίκαιη δίκη από ανεξάρτητους και ουδέτερους δικαστές. Ωστόσο, το δικαιοπολιτικό σύστημα κάθε Κράτους, ενώ διασφαλίζει και εγγυάται την προστασία των δικαιωμάτων, δεν κινείται με μία αφηρημένη λογική απεκδύοντας κάθε ίχνος ιστορικότητας και πολιτισμικής παράδοσης. Τοποθετείται σε ένα πλαίσιο ιστορικό, πολιτικό και πολιτισμικό και αυτό που επιδιώκει μεταξύ άλλων είναι ο δίκαιος και εύλογος συγκερασμός των επιμέρους εκδηλώσεων των ατομικών δικαιωμάτων και της ταυτότητας του Κράτους. Ήδη από συστάσεως του νέου ελληνικού κράτους αναρτώνται θρησκευτικές εικόνες ή σύμβολα στις αίθουσες των δικαστηρίων, όπως και σε άλλα δημόσια κτίρια όπως τις αίθουσες διδασκαλίας στα σχολεία της Ελληνικής επικράτειας. Πρόκειται για μια μακροχρόνια και ομοιόμορφη πρακτική η οποία εφαρμόζεται με ενιαίο τρόπο από όλα τα δικαστήρια και η οποία εμπίπτει κατ' αρχήν στο περιθώριο εκτίμησης του ελληνικού κράτους ενόψει και της συνταγματικής διάταξης περί επικρατούσας θρησκείας.

Επίσης, η απόφαση εάν θα διακοπεί κατά τρόπο γενικό, καθολικό και ενιαίο αυτή η μακροχρόνια πρακτική που ακολουθείται εθνικά εναπόκειται στον νομοθέτη. Ορθώς λοιπόν το Συμβούλιο της Επικρατείας αναγνωρίζει την αρμοδιότητα του δημοκρατικά νομιμοποιημένου νομοθέτη να αποφανθεί επί του συγκεκριμένου ζητήματος, σεβόμενο, όπως κατ' αναλογία πράττει και το ΕΔΔΑ, το περιθώριο εκτίμησης των εθνικών αρχών. Τέλος, από κανένα σημείο του κρινόμενου δικογράφου δεν προκύπτει και δεν αποδεικνύεται η βλάβη των προσφευγόντων από την παρουσία της εικόνας του Χριστού στη δικαστική αίθουσα είτε κατά τη συνεδρίαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας δοθέντος δε ότι οι αιτήσεις ακυρώσεως που είχαν νομίμως ασκηθεί με αντικείμενο την απάλειψη του θρησκευματος από το απολυτήριο και τα πιστοποιητικά σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έγιναν δεκτές από το ως άνω δικαστήριο είτε κατά τη συνεδρίαση άλλων δικαστικών υποθέσεων από τα Δικαστήρια της Ελληνικής Επικράτειας Ως εκ τούτου, δεν συντρέχει περίπτωση παραβίασης του άρθρου 6 παρ.1, του άρθρου 9 παρ. 1 και του άρθρου 14 ΕΣΔΑ μόνον και μόνον επειδή κατά την επίμαχη ακροαματική διαδικασία ήταν αναρτημένη η εικόνα του Χριστού.

Παραμένουμε στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε διευκρίνιση.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ξ. ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ

Ε.Δ.:

- Γραφείο Υπουργού
- Γραφείο Γενικού Γραμματέα Θρησκευμάτων
- Δ/νση Θρησκευτικής Εκπ/σης και Διαθρ. Σχέσεων

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
13.02.2026 12:51:29

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ